

**‘Specialization in ICTs and Special Education: Psychopedagogy
of Integration’ Postgraduate Program**
**DEMOCRITUS UNIVERSITY OF THRACE Department of Greek
Philology in collaboration with**
**NCSR DEMOKRITOS Informatics and Telecommunications
Institute**

**THE ROLE OF VISUAL ARTS IN SOCIAL-EMOTIONAL
DEVELOPMENT OF TYPICALLY DEVELOPING PRESCHOOL
CHILDREN AND PRESCHOOL CHILDREN WITH SPECIAL
EDUCATIONAL NEEDS**

DOUMA CHARITINI

POSTGRADUATE
THESIS

Athens/Komotini
2021

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the role of visual arts in preschool children and especially in children with special educational needs. This dissertation is a bibliographic review of the contribution of the visual arts to children with typical development and to children with special educational needs at kindergarten. There will be a reference to theories of development, to socio-emotional development, to the arts and in particular to the visual arts, to the use of the visual arts in preschool education, to what the curriculum for preschool education and special education refers to, to which are considered special educational needs with a focus on those that can be detected in infancy, on whether the visual arts help children with special educational needs and finally there will be the conclusions of the overall study and discussion on it.

Key-words: social-emotional development, visual arts, preschool education, special educational needs

References

- American Association on Intellectual and Developmental Disabilities- AAIDD. (2008). *Frequently Asked Questions on Intellectual Disability and the AAIDD Definition*. Washington, DC: American Association on Intellectual and Developmental Disabilities. Ανάκτηση 08 07, 2021, από https://www.aidd.org/docs/default-source/sis-docs/aaiddfaqonid_template.pdf?sfvrsn=9a63a874_2
- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and Statistical manual of mental disorder* (Text Revision εκδ.). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and Statistical manual of mental disorders (4th edition)*. Washington, DC.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th edition)*. Washington, DC.
- Arts Education Partnership. (1998). *Young children and arts: Making creative connections- A report of the Task Force on Children's Learning and the Arts: Birth to Age Eight*. Washington DC: Author.
- Baumeister, R., & Vohs, K. (2007). *Encyclopedia of Social Psychology*. California: SAGE Publications.
- Beh- Pajoo, A., Abdollahi, A., & Hosseinian, S. (2018). The effectiveness of painting therapy program for the treatment of externalizing behaviors in children with intellectual disability. *Vulnerable Children and Youth Studies*, 1-8.
- Brouillette, L. (2009). How the Arts Help Children to Create Healthy Social Scripts: Exploring the Perception of Elementary Teachers. *Arts Education Policy Review*, 1(111), 16-24.

- Caputi, M., Lecce, S., Pagnin, A., & Banerjee, R. (2012). Longitudinal effects of theory of mind on later peer relations: The role of prosocial behavior. *Developmental Psychology, 48*(1), 257-270.
- Çevirgen, A., Aktaş, B., & Kot, M. (2018). The influence of Visual Arts Education on children with ASD. *European Journal of Special Education Research, Volume 3*(Issue 2).
- Cherney, I., Seiwert, C., Dickey, T., & Flichtbeil, J. (2006, Φεβρουάριος). Children's Drawings: A mirror to their minds. *Educational Psychology, 26*(1), σσ. 127-142.
- D'Amico, M., & Lalonde, C. (2017). The effectiveness of art therapy for teaching children with autism spectrum disorder. *Journal of the American Art Therapy Association, 34*(4), 176-182. doi:doi: 10.1080/07421656.2017.1384678
- Dehnel, R. (2015, Spring). Children Relating to Each Other as Artists Through Education (CREATE): A Pilot Study on Fine Arts Programs for Children with Autism. *The undergraduate Reasearch Journal of Psychology, Vol. 2*, σσ. 30- 37.
- Edwards, J., Wadley, V., Vance, D., Wood, K., Roenker, D., & Ball, K. (2005, May). The impact of speed if processing training on cognitive and everyday performance. *Aging and Mental Health, 9*(3), σσ. 262- 271.
- Erstein, A., & Τρίμη, Έ. (2005). *Εικαστικές Τέχνες και μικρά παιδιά. Ενισχύοντας μικρούς καλλιτέχνες*. Αθήνα: Τυπώθητω- Γιώργος Δάρδανος.
- Erikson, E. (1956). The Problem of Ego Identity. *Journal of American Psychoanalytic Association, 4*(56), σσ. 56-121.
- Erikson, E. (1964). *Childhood and Society*. New York: Norton.
- Erikson, E. (1984). Reflections on the last stage- and the first. *Psychoanalytic of the child,*

39, σσ. 155-165.

Erim, G., & Caferoğlu, M. (2017). Determining the Motor Skills Development of Mentally Retarded Children through the Contribution of Visual Arts. *Universal Journal of Educational Research*, 5(8), 1300-1307.

Feldman, R. (2011). *Εξελικτική Ψυχολογία. Δια βίου αναπτυξη*. (Η. Μπεζεβέγκης, Επιμ., Ζ. Αντωνοπούλου, & Μ. Κουλεντιανού, Μεταφρ.) Αθήνα: Gutenberg.

Flavell, J., Miller, P., & Miller, S. (1993). *Cognitive Development*. Englewoods Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Gardner, H. (1999). *Intelligence reframed: Multiple Intelligence for the 21th century*. New York: Basic.

Goleman, D. (2006). *Emotional Intelligence. The 10th Anniversary Edition*. New York: Bantam Books.

Hariri, A., & Faisal, E. (2013). Effects of Teaching Art Activities by Using the Playing Method to Develop Skills in Preschool Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder. *Journal of Developmental Disabilities, Volume 13*(Number 1), 79-89.

Harris, D. (1963). *Children's drawing as measure of intellectual maturity. A revision and extension of the Goodenough Draw-A-Man Test*. New York: Harcourt, Brace and World.

Haybat, A. (2014). Emotional Intelligence. The theory and measurement of EQ. *1st Mediterranean Interdisciplinary Forum on Social Science and Humanities*. 2, σσ. 201-206. Beirut, Lebanon: MIFS.

Heward, W. (2011). *Παιδιά με Ειδικές Ανάγκες. Μία εισαγωγή στην Ειδική Εκπαίδευση*.

(Έκδοση 'β εκδ.). (Α. Δαβάζογλου, Κ. Κόκκινος, Επιμ., & Χ. Λυμπεροπούλου, Μεταφρ.) Αθήνα: Τόπος.

Lange, K., Reichl, S., Lange, K., Tucha, L., & Tucha, O. (2010, November 30). The history of attention deficit hyperactivity disorder. *Attention Deficit Hyperactivity Disorders*, 2(4), σσ. 241-255. doi:10.1007/s12402-010-0045-8

Lee, G., Chou, W.-C., & Feng, H. (2017, June 1). Social engagements through art activities for two children with autism spectrum disorders. *International Journal of Education Through Art*, 12(2), σσ. 217-233.

Lee, S., & Liu, H. (2016). A pilot study of art therapy for children with special educational needs in Hong Kong. *Arts in Psychotherapy*, 51, 24-29.

Longard, J. (2011, April). Drawing Out Inner Feelings: The Visual Expression and Recognition of Emotions in the Art of Children with Autism. Montreal, Quebec, Canada. Ανάκτηση 08 11, 2021, από https://spectrum.library.concordia.ca/7243/4/Longard_%282011%29.pdf

Luckasson, R., Borthwick- Duffy, S., Buntinx, W., Coulter, D., Craig, E., Reeve, A., . . . Tasse, M. (2002). *Mental Retardation: Definition, Classification, and Systems of Supports. 10th Edition*. Washington, DC: American Association on Mental Retardation.

Luckasson, R., Coulter, D., Polloway, E., Reiss, S., Schalock, R., Snell, M., . . . Stark, J. (1992). *Mental Retardation: Definition, classification and systems of supports*. Washington, DC: American Association on Mental Retardation.

Mayer, J., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? Στο P. Salovey, & D. Sluyter, *Emotional Development and Emotional Intelligence: Implications for*

Educators (σσ. 3-31). New York: Basic Books.

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2015, October 28). Mental Disorders and Disabilities Among Low-Income Children. *The National Academies Press*. Ανάκτηση 08 08, 2021, από <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK332877/>

National Research Council. (2001). *Educating Children with Autism*. Washington, DC: The National Academies Press.

Pahl, K. (1999). *Transformations: Children's meaning making in a nursery*. Staffordshire: Trentham Books.

Pervin, L., & Cervone, D. (2013). *Θεωρίες Προσωπικότητας . Έρευνα και Εφαρμογές*. Αθήνα: GUTENBERG.

Piaget, J. (1962). *Play, dreams and imitation in childhood*. New York: Norton.

Salovey, P., & Mayer, J. (1990, March 1). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9(3), σσ. 185- 211. doi: <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>

Schirmacher, R. (1998). *Art and Creative Development for Young Children*. Delmar Publishers.

Schneider, D., Nott, Z., & Dux, P. (2014). Task instructions and implicit theory of mind. *Cognition*, 133(1), 43-47.

Siegler, R. (2006). *Πως σκέφτονται τα παιδιά*. (Σ. Βοσνιάδου, Επιμ., & Ζ. Κουλεντιανού, Μεταφρ.) Αθήνα: Gutenberg.

Sjöqvist, A., Göransson, K., Bengtsson, K., & Hansson, S. (2020). The arts: a precious part of special education? How principals value and organise arts education in

- compulsory school for pupils with intellectual disability in Sweden. *European Journal of Special Needs Education*, 16.
- Slaughter, V. (2015). Theory of Mind in Infants and Young Children: A Review. *Australian Psychologist*, 50(3), 169-172.
- Smith, J. (n.d.). Twentieth-Century Definitions of Mental Retardation. Minnesota.
Ανάκτηση 08 07, 2021, από <https://mn.gov/mnddc/parallels2/pdf/90s/99/99-MRI-MLW.pdf>
- Sternberg, R. (2011). ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ. (Γ. Ξανθάκου, Μ. Καΐλα, Επιμ., & Ι. Βραχωρίτου, Μεταφρ.) Αθήνα: ΔΙΑΔΡΑΣΗ.
- Tam, C. (2016). Investigating th experiences of special school visual arts teachers: An illustration of phenomenological methods and analysis. *Indo- Pacific Journal of Phenomenology*, 16(1&2), 11.
- Ten Eycke, K., & Müller, U. (2016, November 20). Drawing links between the autism cognitive profile and imagination: Executive function and processing bias in imainative drawings by children with and without autism. *Autism*, σσ. 1-12.
- The College Board. (2012). *Child Development and Arts Education: Areview of Current Research and Best Practices*. New York, N.Y.
- Vygotsky, L. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, Hass: Harvard University Press.
- Warnake, A., & Riederer, C. (2013). *ADHD. Attention deficit-hyperactivity disorder. An illustrated Historical Overview*. World Federation ADHD.
- Wellman, H. M., Cross, D., & Watson, J. (2001, May- June). Meta-Analysis of Theory-of-Mind Development: The truth about False Belief. *Child Development*, 3(72), 655-

684.

WHO- World Health Organization. (1992). *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: Clinical descriptions and diagnostic guidelines*. Geneva: World Health Organization.

Wing, L. (2000). *Το Αυτιστικό Φάσμα. Ένας οδηγός για τους γονείς και επαγγελματίες*. μτφρ. Παντελής Πρώιος. (Π. Πρώιος, Μεταφρ.) Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων.

Winsler, A., & Martins, C. (2003, September). Observations of Children's Task Activities and Social Interactions in Relation to Teacher Perceptions in a Child-Centered Preschool: Are We leaving too much to chance? *Early Education and Development*, 14(2), σσ. 155- 178.

Ασωνίτου, Α., Γρηγορίου, Φ., Κακλαμανάκη, Ε., Κούρτη, Β., Μαγαλιού, Ε., Μητροπούλου, Ε., . . . Καρζή, Θ. (n.d.). *Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών για Μαθητές με Αυτισμό*. (Σ. Μαυροπούλου, Επιμ.) Ανάκτηση 08 06, 2021, από <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/969>

Βάος, Α. (2000). *Εικαστική Αγωγή στην Ελληνική Εκπαίδευση. Ιστορική Αναδρομή. Προσεγγίσεις στην Διδασκαλία της Τέχνης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Βάος, Α. (2008). *Ζητήματα Διδακτικής των Εικαστικών Τεχνών*. Αθήνα: Τόπος.

Βάος, Α. (n.d.). *Εικαστική Αγωγή*. Ανάκτηση 03 16, 2021, από <http://iek-mytil.les.sch.gr/lib/wp-content/uploads/2017/10/vivlio-eikastikon.pdf>

Δεπάστας, Χ. (2017, Ιούλιος- Σεπτέμβριος). Τοξικοί Παράγοντες και αυτισμός. *Το βήμα του Ασκληπιού*, 16(3), σσ. 145-159.

Ελληνιάδου, Ε., Κλεφτάκη, Ζ., & Μπαλκίζας, Ν. (2008). *Η Συμβολή των Παιδαγωγικών*

Προσεγγίσεων για την κατανόηση του φαινομένου της Μάθησης. Αθήνα:

Πανεπιστημιακό Κέντρο Επιμόρφωσης Αθηνών (Π.Α.Κ.Ε.).

Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη της Ειδικής Αγωγής. (2005). *Πρώιμη Παιδική Παρέμβαση. Ανάλυση των Καταστάσεων στην Ευρώπη. Βασικές Απόψεις και Συστάσεις.*

Ευρωπαϊκός Φορέας Ειδικής Αγωγής & Δικτυο Πληροφόρησης για την Εκπαίδευση στην Ευρώπη-ΕΥΡΙΔΙΚΗ. (2003). *Ειδική Αγωγή στην Ευρώπη. Θεματική Έκδοση.*

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση Παιδείας και Πολιτισμού. Βρυξέλλες:

Cor Meijer, Victoria Soriano, Amanda Watkins. Ανάκτηση 3 10, 2021, από

https://www.european-agency.org/sites/default/files/special-needs-education-in-europe_sne_europe_el.pdf

Ζάχαρης, Δ. (1997). *Η εξέλιξη της παιδικής ιχνογράφησης.* Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ)Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και

Θρησκευμάτων. (n.d.). *Οδηγός Εξατομικευμένου Εκπαιδευτικού Προγράμματος (ΕΕΠ) για μαθητές με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής Υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ).* Ανάκτηση 08 06, 2021, από prosvasimo.iep.edu.gr:

[http://prosvasimo.iep.edu.gr/EDEAY/%CE%95%CE%94%CE%95%CE%91%CE%A5_%CE%9F%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%82_%CE%94%CE%95%CE%A0%CE%A5%20\(1\)_%CF%84%CE%B5%CE%BB.pdf](http://prosvasimo.iep.edu.gr/EDEAY/%CE%95%CE%94%CE%95%CE%91%CE%A5_%CE%9F%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%82_%CE%94%CE%95%CE%A0%CE%A5%20(1)_%CF%84%CE%B5%CE%BB.pdf)

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. (2015). *Εφαρμόζοντας τις αρχές της*

διαφοροποίησης στα πλαίσια της Ειδικής Αγωγής. Διαταραχή Αυτιστικού

Φάσματος. Αθήνα. Ανάκτηση από

[http://ed.prosvasimo.gr/docs/odigos_diaforopoiisis/AYTISMOS/%CE%9F%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CF%8C%CF%82%20%CE%94%CE%91%CE%A6%20\(final\).pdf](http://ed.prosvasimo.gr/docs/odigos_diaforopoiisis/AYTISMOS/%CE%9F%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CF%8C%CF%82%20%CE%94%CE%91%CE%A6%20(final).pdf)

Κανελάκη- Κανάκη, Ρ. (2009). Αισθητική αγωγή- μέσο μόρφωσης. Ανάκτηση από <https://www.art-teachers.com/content/view/242/52/>

Κοντάκος, Α., & Πολεμικός, Ν. (2000). *Η μη λεκτική επικοινωνία στο νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κουλούρη- Αντωνοπούλου, Ρ. (2008). *Γενική Ψυχολογία* (4η Έκδοση εκδ., Τόμ. 1ος). Αθήνα: Ελλην.

Κυδωνιάτου, Ε., Ανδριώτου, Σ., & Δροσινού, Μ. (2009). *Προγράμματα Πρώιμης Παρέμβασης σε νηπιαγωγεία Ειδικής Αγωγής. Ένα παράδειγμα από τα νηπιαγωγεία της Μυτιλήνης*. Ανάκτηση από <https://www.noesi.gr/sites/default/files/books/programmata-promis-paremvasis-mitilyni.pdf>

Λαζάρου, Σ. (2005, Σεπτέμβριος). Η τέχνη ως σώμα γνώσεων και ως αναπτυξιακό εργαλείο. *Εικαστική Αγωγή*, 21, 116-119.

Λαμπροπούλου, Β., & Παντελιάδου, Σ. (2000). Η Ειδική Αγωγή στην Ελλάδα- Κριτική Θεώρηση. Στο Α. Κυπριωτάκης (Επιμ.), *Πρακτικά Συνεδρίου Ειδικής Αγωγής* (σσ. 156-169). Ρέθυμνο: ΠΤΔΕ, Σχολή Επιστημών Κρήτης.

Λυκιαρδοπούλου- Κονταρά, Σ. (2006). *Ο θεσμός της Προσχολικής Αγωγής στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδερφών Κυριακίδη.

Μαγουλιώτης, Α. (2002). *Εικαστικές δημιουργίες, μέσα από την φαντασία: Ιδέες- σκέψεις- προτάσεις δραστηριοτήτων*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Μαγουλιώτης, Α., Λαμπίτση, Β., Βάος, Α., & Ντάνης, Α. (2010). *Εικαστική Αγωγή:*

Κατάρτιση και Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών της Προσχολικής Εκπαίδευσης.

Αθήνα: Εκδόσεις Διάδραση.

Ματσαγγούρας, Η. (2002). Διεπιστημονικότητα, Διαθεματικότητα και Ενιαιοποίηση στα νέα Προγράμματα Σπουδών: Τρόποι οργάνωσης της σχολικής γνώσης.

Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων(7), 19-36.

Μισαηλίδη, Π. (2011). Κατανόηση Μεταγνωστικών Όρων και Θεωρία του Νου: Μία μελέτη της σχέσης των δύο ικανοτήτων στην προσχολική ηλικία. *Hellenic Journal of Psychology*(8), 168-192.

Μπασέτας, Κ. (2002). *Ψυχολογία της Μάθησης*. Αθήνα: Ατραπός.

Ντολιοπούλου, Ε. (1999). *Σύγχρονες τάσεις της Προσχολικής Αγωγής*. Αθήνα:

Τυπωθητώ.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2004).

Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών για μαθητές με Ελαφριά και Μέτρια Νοητική Καθυστέρηση. (Τ. Ε. Αγωγής, Επιμ.) Αθήνα.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2004).

Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών για Μαθητές με Βαριά Νοητική Καθυστέρηση. (Τ. Ε. Αγωγής, Επιμ.) Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Πόλκας, Λ., Τσουμάκης, Τ., & Βλαχοκυριακού, Φ. (2005). *Γνωστικά Στυλ Μάθησης*.

Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Διδακτικής της Τεχνολογίας και των Ψηφιακών Συστημάτων.

Πουρκός, Μ. (2009). *Τέχνη, Παιχνίδι, Αφήγηση. Ψυχολογικές και ψυχοπαιδαγωγικές διαστάσεις*. Αθήνα: Τόπος.

- Σκοπελίτη, Ε. (2015). *Πανεπιστήμιο Πατρών, Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία*. Ανάκτηση 3 19, 2021, από Αναπτυξιακή Ψυχολογία. Ενότητα 3: Θεωρίες ανθρώπινης ανάπτυξης: <https://eclass.upatras.gr/courses/PN1532/index.php?access=5742>
- Στασινός, Δ. (2016). *Η Ειδική Εκπαίδευση 2020 plus*. Παπαζήσης.
- ΥΠΕΠΘ. (2003). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών υποχρεωτικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-ΠΙ.
- ΥΠΕΠΘ- ΙΕΠ. (2014). *Οδηγός Εκπαιδευτικού για το Πρόγραμμα Σπουδών του Νηπιαγωγείου*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ- ΙΕΠ.
- ΥΠΕΠΘ- ΙΕΠ. (2014). *Παιδαγωγικό Πλαίσιο & Αρχές Προγράμματος Σπουδών Νηπιαγωγείου*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ- ΙΕΠ.
- Χατζηγεωργίου, Γ. (2012). *Γνώθι το curriculum*. Αθήνα: Διάδραση.
- Χριστόγιαννος, Μ. (2018). Η χρήση του παιδικού ιχνογραφήματος ως ψυχοδιαγνωστικό εργαλείο προσέγγισης της ψυχολογίας παιδιών και εφήβων. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 8*, σσ. 698- 706.